

Peter F. Hjort

Offer som positiv verdi

Dette nummeret av «Omsorg» tar utgangspunkt i at begrepet offer har to betydninger. Den ene betydningen er passiv: Man er eller blir et offer, «a victim». Det kan være mange årsaker: sykdom, skade, funksjonshemning, livet selv eller andre mennesker. Den andre betydningen er aktiv, «a sacrifice». En velger å bringe et offer eller å ofre seg for noen eller noe. Språklig er ikke dette så klart, for den som ofrer seg, kan ende som et offer – «a victim». «Sacrifice» er det offer som bringes, ikke den som bringer det.

Denne logikken er klar og enkel, men livet er mer komplisert, på minst to forskjellige måter:

- Den som er blitt et offer, kan skape noe positivt for seg selv og andre gjennom å mestre sin livssituasjon. Både sorg og sykdom kan få den virkningen.
- Den som velger å bringe et offer, kan vinne noe viktig for seg selv og andre gjennom sitt offer. Det behøver ikke å se slik ut i starten, men det kan bli slik etter hvert.

Det betyr at både «victim» og «sacrifice» kan få store positive konsekvenser, selv om det ikke så slik ut i starten. Det er denne positive virkningen jeg vil skrive om.

To kvinneskjebner

Jeg skriver dette den 8. mars – kvinnedagen – og derfor velger jeg å ta utgangspunkt i de to kvinnene som har betydd mest for meg i mitt liv.

Den første var min mor, Anna Cathrine Holst Hjort. Hun var en kvinne av sin tid og giftet seg med en ung og fattig jurist, Johan Bernhard Hjort (1). De elsket hverandre gjennom et langt liv og fikk seks barn. Hun var «hjemme» hele sitt liv og var alltid der for sine barn og – etter hvert – barnebarn og oldebarn. Det sto en barneseng ved foten av dobbeltsengen, og det fantes alltid en liten unge som ville ligge i den. Det endte med 27 barnebarn og 51 oldebarn.

Mor var født med empati. Faktisk var hun det største sosiale talent jeg har møtt i mitt liv. Det kom stadig folk som ville snakke med henne om livets problemer. Hun drev en slags psykiatrisk poliklinikk som vi barn kalte «mentalen», for ordet «mentalhygiene» var velkjent den gangen. Hennes

Professor dr.med. Peter F. Hjort ble lege i 1950, professor i hematologi (Rikshospitalet) i 1969 og rektor ved Universitetet i Tromsø i 1972. Han var leder av gruppa for helsetjenesteforskning fra 1975 og av Samfunnsmedisinsk avdeling ved Statens institutt for folkehelse i 1990. I perioden 1976–1994 var han tilsynslege ved Ullern alders- og sykehjem. Han ble pensjonist i 1994 og arbeider nå med prosjekter og undervisning.

metode var enkel: å høre på folk uten å gi bastante råd, og hun hadde evnen til å lytte med hele seg. Folk følte seg møtt hos henne (2). Senere har jeg lært denne setningen: «Det er bedre å være jordmor for gode spørsmål enn advokat for sikre svar.» Intuitivt var nok dette hennes metode, og i alle år kom det folk til henne. Jeg tror de søkte trøst mer enn løsninger på sine problemer, og som lege har jeg hatt god nytte av det hun lærte meg om empati og trøst.

Så kom krigen, og far ble arrestert av tyskerne høsten 1941. Han ble sendt til fengsel i Berlin. Våren 1942 ble han overført til såkalt sivil internering, og samtidig ville tyskerne sende hele familien til internering i Tyskland. De ville at vi skulle reise frivillig, og mor var villig til et hvilket som helst offer for far. Men vi barn sa nei, og det endte med at mor og seks barn (21–2 år) ble tvangssendt. Vi måtte bli der til krigens slutt, men etter hvert forsvant overvåkerne, og min eldste søster Wanda klarte – med god hjelp av familien – å samle opplysninger om alle de norske fangene i Tyskland. Det ble grunnlaget for hjemsendelsen av fangene med de hvite bussene (3). På 85-årsdagen hennes reiste formannen i fangeforeningen seg og sa: «Vi kan takke deg for at vi overlevde.»

Hele familien kom seg levende hjem fra Tyskland, og mor fortsatte sitt liv med omsorg for sin store familie, og «mentalen» tok seg raskt opp igjen. Jeg var doktor for henne, og hun tok alderdommens plager med sin glade latter: «Jeg lever i vei.» Hun ble 96 år, og det siste året måtte hun bo på det sykehjemmet hvor jeg var lege. Hun sa ofte – som andre gamle: «Jeg gjør ikke noe nytte, jeg er bare til bry.» En dag ble hun avbrutt av en gammel medpasient: «Du skal ikke si det, for du er til nytte.» «Hvordan det?» spurte mor forbauset. «Du smiler,» svarte mannen.

Mor ofret hele sitt liv på andre mennesker. Hun brakte sitt offer med glede og som en selvfølge, og hun var dypt takknemlig for sitt liv. Jeg spurte henne en dag: «Føler du at du er blitt misbrukt i livet?» «Nei,» svarte hun, «ikke misbrukt, men godt brukt, vil jeg si!»

Den andre kvinnen var min kone, Tone Seip Hjort. Hun var datter av rektor ved Universitetet i Oslo, Didrik Arup Seip. Han ledet Universitetets motstandskamp under krigen, ble arrestert høsten 1941, og sendt til konsentrasjonsleiren Sachsenhausen, og etter et år var han døden nær. Tyskerne ville ikke ta livet av ham, de overførte ham til sivil internering, og kona – men ikke barna – ble sendt ned til ham. Etter hvert

mistet tyskerne oversikten, og Seips flyttet til familien Hjort. Sommeren 1943 fikk hans 17 år gamle datter visum til å besøke sine foreldre. Jeg var 19, vi falt for hverandre, og etter krigen forlovet vi oss. Egentlig ville hun bli filolog som faren, men hun oppdaget at hun var mer interessert i barn enn i fag, og tok lærerskolen i stedet for universitetet. Vi giftet oss, og hun forsørget meg i de to siste studieårene mine.

Min generasjon av leger flyttet landet rundt, og derfor ble det ti år med flyttinger, barnefødsler og omsorg. Hele tiden klarte hun å skape et hjem for familien. Endelig var vi ferdige, begge hadde fått fast stilling, og vi hadde bygget hus. Så kom det store dramaet i livet vårt. Det skulle reises et universitet i Tromsø, og prosjektet var omstridt og utskjelt i Sør-Norge. Myndighetene fant ingen til å lede prosjektet, og til slutt ble jeg spurt. Det var en nasjonal oppgave som fristet meg, men Tone hadde selvfølgelig liten lyst fordi vi endelig var falt til ro. Så fulgte et møte hvor hele prosjektet og mine ideer ble dømt bokstavelig talt nord og ned. Da bestemte Tone seg: «Vi gjør det!» sa hun og klemte hånden min. Det tok oss fem år, og uten henne hadde det aldri gått. Jeg fikk aldri ut av henne om hun ofret seg for meg eller for Nord-Norge. I dag er Universitetet i Tromsø en nesten ufattelig suksess med 7000 studenter og internasjonal anerkjennelse.

Vi vendte tilbake til huset og jobbene, og Tone elsket skolen og barna. Hun døde etter lang tids sykdom i 2001, og en stund etter henvendte jeg meg til en av Tones gamle elever. Han var ordblind, og Tone tok seg spesielt av ham. Nå var han blitt møbelsnekker med eget firma, og han reparerte en gammel stol for meg. Da jeg skulle betale, sa han: «Nei, Tone har betalt for stolen med alt hun gjorde for meg!»

Hadde hun ofret seg? Av og til var hun i tvil, for det var atskillig kvinnesak i henne. Men hun angret ikke. Den siste setningen hun fikk skrive i livet sitt, var slik: «Min elskede, jeg falt for deg, og ble hos deg hele livet.»

Sykdom, skade, funksjonshemning

Gjennom et langt liv som lege – 56 år nå – har jeg møtt mange pasienter med alvorlige sykdommer, skader og funksjonshemninger, noen av dem med livslange tunge problemer. Uten tvil er de ofre – «victims» – for en urettferdig skjebne. Når en rammes på den måten, nytter det ikke å protestere mot skjebnen. En må treffe et valg, for det som har rammet en, blir en utfordring som en må forholde seg til. Noen ganger er

sykdommen alvorlig og dødelig, først og fremst kreft. Noen ganger blir det stadig verre, og det blir nesten umulig å bevare håpet (4). Men tilstanden kan også være forholdsvis stabil, og en må leve med den.

I noen tilfelle gir pasientene opp, og det er lett å forstå. De er ofre og lever som ofre. De venter og fortjener hjelp og støtte, og det er synd på dem. De velger offerrollen. Men i andre tilfelle nekter pasientene å godta offerrollen. De finner måter å takle problemene på, de lærer seg praktiske løsninger, de holder humøret oppe, og de belaster ikke sine omgivelser med klager – selv om de kunne ha gode grunner til å gjøre det. De kommer seg ut av offerrollen, til glede for seg selv, og de blir et eksempel for sine omgivelser. En kvinne med livslang kraftig epilepsi skrev et langt brev til meg om livet sitt, og hun skrev: «Jeg har et godt liv, jeg sørger for det!»

For noen år siden traff jeg igjen en gammel pasient med en alvorlig medfødt sykdom som hadde preget hele livet hans. I lange perioder hadde han måttet ligge til sengs med store smerter, men han kjempet seg til en utdanning, giftet seg, fikk barn og jobbet hele livet. Han hadde til og med overskudd til å engasjere seg i internasjonalt arbeid for sin pasientgruppe. Han fortalte meg at sykdommen hadde lært og gitt ham meget opp gjennom livet, og så føyde han til: «Hvis jeg kunne bli født på ny til et nytt liv, så vet jeg ikke om jeg ville valgt å bli født med eller uten denne sykdommen!» Jeg ble helt målløs og sa: «Du kan ikke mene det, så ille som du mange ganger har hatt det.» «Jo,» sa han, «jeg mener det, for jeg har hatt et rikt liv, og jeg har fått gjøre meget for andre!»

Ulykker og katastrofer

Det har gjort dypt inntrykk på meg opp gjennom livet når jeg har sett hva alminnelige mennesker er villige til å gjøre for hverandre – «sacrifice» – når noen rammes av katastrofe. Viljen til å satse, ta sjanser og gjøre noe for å redde andre ligger dypt i menneskenaturen. Darwin ville vel sagt at vi er blitt selektert til å redde hverandre for å opprettholde arten – menneskene. Her er et eksempel jeg aldri glemmer:

Det skjedde i det militære, og forlegningen lå ved et vann. Vannet var langt og nokså smalt, og forlegningen lå midtveis mellom de to endene av vannet. En lørdagskveld før jul hørte vi plutselig fortvilte rop om hjelp fra den andre siden. Vi sprang ned til vannet, og vi hørte hele tiden ropene fra en mann som var gått gjennom isen. Vi sto der og visste ikke hva vi skulle

gjøre, for isen var usikker, og det ville ta for lang tid å løpe rundt vannet. En av soldatene hadde et tau i hånden, og plutselig grep en sersjant tauet, bandt den ene enden rundt livet på soldaten og den andre rundt seg selv, og så sa han til soldaten: «Kom igjen, nå løper vi tvers over!» Det gjorde de, de gikk igjennom isen annen hver gang, dro hverandre opp, nådde frem til råken hvor mannen lå, og reddet ham. Etterpå spurte jeg sersjanten: «Hvordan kunne du finne på det? Det var jo rene selvmordet.» «Jeg vet ikke,» svarte han, «jeg måtte jo prøve å redde ham!»

Det største eksempelet

Det største og ufattelige eksempelet er selvfølgelig Jesus, som frivillig lot seg korsfeste og brakte det største av alle ofre. Hans offer skapte en ny religion som har gitt millioner på millioner tro, håp og kjærlighet. Hvordan kunne det skje? Det er ufattelig for oss, men det skjedde. For meg er det umulig å glemme dette når vi diskuterer offer – «sacrifice».

Refleksjoner

Jeg må starte mine refleksjoner med å understreke at mange ofre utsettes for grufulle lidelser som utelukkende er forferdelige. Det gjelder barn som utsettes for vold, overgrep og forsømmelse, kvinner som blir slått, flyktninger som blir drept, og fattige som sulter. Alle disse er ofre – «victims». Det finnes også mange eksempler på folk som ofrer livet for ideer de tror på, eller for mennesker i nød. Det gjelder alt fra selvmordsbombere til krigshelter og livreddere. Det finnes mange eksempler på slike ufattelige «sacrifices». Jeg understreker at vi selvfølgelig aldri må glemme disse sidene ved å være et offer eller å bringe et offer.

I denne artikkelen forsøker jeg å drøfte to positive sider i dette bildet. Den første siden er at mennesker som er blitt ofre noen ganger klarer å overvinne konsekvensene og finne frem til mestring i livet sitt. De opplever at de har et valg mellom to alternativer. Satt på spissen, er det ene alternativet den negative offerrollen, og det andre er den positive mestringsrollen. I offerrollen er det synd på meg, jeg trenger og har krav på hjelp og støtte, og jeg venter av mine medmennesker og av samfunnet at de tar vare på meg. I helse- og sosialtjenesten møter vi mange i denne rollen. Noen ganger er det helt berettiget, for problemene er *for* store, men noen ganger er det ikke like berettiget, og vi snakker om «lært hjelpeøshet» og misbruk av tjenester og trygder.

Mestringsrollen er stikk motsatt. Det skal ikke være synd på meg, og jeg vil klare meg selv. Jeg har møtt utrolige eksempler blant disse menneskene. Noen driver det så langt at de f.eks. nekter å melde seg inn i pasientforeninger «for der blir jeg bare syk, og det vil jeg ikke være». Det er ingen tvil om at mestrerne har et bedre, et mer spennende og et morsommere liv, selv om det koster dem aldri så mye.

Jeg synes det samme gjelder for dem som ofrer noe for en sak eller for andre mennesker. De fleste ser det som positivt og ofrer med glede, enten de gjør det for sine nærmeste, for pasienter, for elever eller for andre. På alle eldresentre i Norge er det en gjeng med frivillige – flest eldre kvinner – som steker vafler, jobber i kantine og gjør alt mulig. Det samme ser en i frivilligsentrene og i alle de frivillige organisasjonene. Når jeg snakker med dem, sier de alltid det samme: «Det er jo vi som gir, som får», og jeg har lest en enda vakrere setning i den jødiske bibelen, Talmud: «Det du har igjen til slutt, er bare det du har gitt bort.» Det finnes selvfølgelig dem som tvinges til å ofre seg eller blir tvunget av omstendighetene til å ofre seg for noe de ikke føler for eller er blitt lei av. Men kanskje har mange av dem også et valg. De kan prøve å vende offeret til noe positivt. Jeg har sett mange rørende eksempler på det, f.eks. blant foreldre til syke eller funksjonshemmede barn.

Helsepersonellet har ofte tunge jobber som krever stor innsats, f.eks. for pasienter som er demente eller krever tung pleie. Noen ganger hender det at både pasienter og pårørende legger sten til byrden ved å være ubehagelige eller arrogante. Noen pleiere søker seg bort, men mange «ofrer seg» for dette arbeidet, finner mening i det og blir utrolig dyktige. Mange ganger har jeg beundret disse pleierne og spurt dem hvordan de holder ut, og hvordan de klarer å være blide og vennlige bestandig. De svarer at de ikke ser jobben som noe offer, at de trives og at de føler at de har noe å gi som de møter takknemlighet for. Det samme ser vi heldigvis eksempler på i de andre «menneskeyrkene» – i skolen, i politiet og i sosialetaten.

Jeg tror at dette temaet om offerets positive sider er blitt stadig viktigere. Samfunnsforskerne er enige om at den norske befolkningen har endret sine holdninger og verdier i velstandens tid (5). Vi er blitt mer egoistiske, vi skal stadig realisere oss selv, vi skal satse på vinnerne, og vi skal opp og frem. Vi liker ikke ordet egoisme, og derfor kaller vi det individualisme. Det tragiske er at solidariteten trives bedre i fattigdom enn i rikdom, og en velstående mann sa det slik: «Solidari-

tet er bare en utgift for meg.» Og en amerikansk psykiater har skrevet en analyse av det amerikanske samfunnet: «American mania. When more is not enough» (6). Skilsmisseraten i Norge nærmer seg nå 50 %, for ektefellene klarer ikke å holde ut med hverandre. De forstår ikke at livslang kjærlighet er den største gave et menneske kan få, selv om det også kan kreve noen ofre. Min konklusjon blir derfor at vi trenger flere – ikke færre – ofre, mer mestring og mer offerglede. Kanskje burde vi lære litt av kineserne. Det kinesiske ordet for «krise» er satt sammen av to tegn. Det ene betyr «fare», og det andre betyr «mulighet».

Som slutt på disse refleksjonene velger jeg noe som hendte for vel 600 år siden. I april 1431 seilte den italienske adelsmannen Pietro Querini fra Kreta, og målet var Brügge i Belgia. Etter mange forsinkelser kom skipet ut i storm i Biscaya, roret brakk, skipet drev hjelpeløst nordover, og mannskapet gikk til slutt i to livbåter. Den ene forsvant, og den andre drev i land i Lofoten i begynnelsen av januar 1432. Etter 29 døgn ble de funnet av fiskerne fra Røst. Fiskerne tok dem med seg og pleide dem i de små husene sine. Da våren kom, seilte de dem til Trondheim og overleverte dem til biskopen. Så vandret de sydover og kom seg til slutt hjem. Her skrev Querini en bok om reisen og spesielt om samfunnet på Røst. Han kalte boken *I paradisetts første krets* (7). Denne tittelen hadde han fra Dantes *La Divina Commedia* (fra 1300) om helvete, skjærsilden og paradiset. Paradisetts første krets var den høyeste belønning et menneske kunne få, nær Gud. Han følte at de fattige fiskerfamiliene på Røst hadde laget et offerviljens, hjelpsomhetens og solidaritetens samfunn som gjorde dem fortjent til paradisetts første krets. Det kan gi oss noe å tenke på.

Noter:

1. Figueiredo, I. De (2002): *Fri mann. Johan Bernhard Hjort – en dannelseshistorie*. Aschehoug, Oslo.
2. Løgstrup, K.E. (1990): *Den etiske fordring*. 3. utg. Cappelen, Oslo.
3. Heger, W. (1984): *Hver fredag foran porten*. Gyldendal, Oslo.
4. Groopman, J. (2004): *The anatomy of hope. How people prevail in the face of illness*. Random House, New York.
5. Hellevik, O. (1996): *Nordmenn og det gode liv*. Universitetsforlaget, Oslo.
6. Whybrow, P.C. (2005): *American mania. When more is not enough*. Norton, London.
7. Wold, H.A. (1991): *I paradisetts første krets*. Cappelen, Oslo.